

ŚRODOWISKA POLITYCZNE MNIEJSZOŚCI UKRAIŃSKIEJ NA ZIEMIACH POLSKICH W LATACH 1918–1939

Państwo polskie, odzyskujące niepodległość w roku 1918, napotkało w swojej restytucji szereg trudności, do których zaliczała się między innymi wielkość mniejszości narodowych, jakie znalazły się w granicach II Rzeczypospolitej. Stało się tak w wyniku nie tylko decyzji powojennej konferencji pokojowej, ale również traktatu podpisanego w Rydze w marcu 1921 r., który po polskiej stronie granicy pozostawił znaczna część ludności posługującej się językiem innym niż niepolSKI, przeważnie o niepolSkiej świadomości narodowej (definitywne rozstrzygnięcie tej kwestii dla polityków ukraińskich przyniosła dopiero decyzja Rady Ambasadorów z marca 1923 r.)¹. Nie spełniły się życzenia Józefa Piłsudskiego wypowiedziane dla dziennika „Echo de Paris”: „Za nic w świecie nie chciałbym, aby Polska posiadała wielkie przestrzenie, zamieszkane przez ludność wrogo usposobioną. Historia dowiodła nam, że na długa metę te niejednolite skupienia ludności są niebezpieczne”².

Znaczny odsetek mniejszości nie był zjawiskiem specyficznym tylko dla naszego kraju. Jednak skala mniejszości narodowych w Polsce była wyjątkowo wysoka, szacowana na ok. 35%. Podstawą dla określenia liczebności mniejszości narodowych były dwa spisy powszechne, które miały miejsce w roku 1921 oraz 1931. Jednak żaden z nich nie spełniał wymogów rzetelności oraz wzajemnej korespondencyjności, dlatego też nie sposób ich ze sobą porównywać i dostrzec konkretnych zmian. Spis z roku 1921 obejmował ziemie Wileńską (Wilno, powiaty Oszmarny, Troki Święciny) oraz polską część Górnego Śląska. Pytania dotyczyły języka ojczystego oraz narodowości, do jakiej siebie zaliczano. Drugi spis z 9 XII 1931 r. dotyczył już całego obszaru państwa polskiego. Wyniki przedstawiły się następująco: liczba wszystkich obywateli: 31 916 tys. (wraz ze skoszarowanymi żołnierzami 32 107 tys.) W tym narodowości (dane w tysiącach): polska 21 993 (68,9%), ukraińska 4442 (13,9%), żydowska 2733 (8,6%), białoruska 990 (3,1%), niemiecka 741 (2,3%), rosyjska 139 (0,4%), litewska 83 (0,3%), czeska 38 (0,1%), tutejsza 707 (2,2%), inna 11 (0,1%)³. Jerzy Tomaszewski spostrzegł niedoskonałość spisu z 1931 r., dlatego też dokonał pewnych szacunkowych poprawek, gdzie brał pod uwagę brak tożsamości języka ojczystego z narodowością. Wedle jego obliczeń należałoby zmniejszyć liczbę osób narodowości polskiej do (dane w tys.) 20644 (64,7%) oraz zwiększyć liczbę osób narodowości ukraińskiej do 5114 (16%), żydowskiej do 3114 (9,8%) oraz białoruskiej do 1,954 (6,1%)⁴. Dla porównania w Czechosłowacji Czesi i Słowacy stanowili 66% ludności. W Rumuni odsetek mniejszości wynosił 23%; w Bułgarii 13%; na Węgrzech zaś 8%⁵. Jak łatwo zauważyć najliczniejszą mniejszość stanowili zatem Ukraińcy. Nie była to sytuacja korzystna dla państwa polskiego, relacje polsko-ukraińskie bowiem nie należały do

¹ J. Tomaszewski, *Mniejszości narodowe w Polsce w XX w.*, Warszawa 1991, s. 22.

² Idem, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985, s. 77.

³ T. Browarek, H. Chałupczak, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 2000, s. 20–21.

⁴ J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita...*, s. 35–37.

⁵ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Polska w Europie i Świecie 1918–1939*, Warszawa 2005, s. 60.

wzorowych, na co wpływ miała m.in. kwestia Galicji Wschodniej, gdzie przez krótki czas istniała Zachodnia Ukraińska Republika Ludowa⁶.

Podstawową formą działalności każdej ze wspólnot narodowych jest aktywność polityczna. Ukraińcy na ziemiach polskich aktywność taką przejawiali. Nie był to jednolity nurt, a wręcz przeciwnie dość obficie zróżnicowany, co wydaje się naturalne wobec tak licznej zbiorowości etnicznej. Polityczne funkcjonowanie mniejszości ukraińskiej przejawiało, jak się wydaje, symptomy normalnego rozróżnienia partyjnego charakterystycznego dla niepodległych państw. Opisane w tym artykule partie stanowiły najważniejsze ośrodki polityczne i były charakterystyczne dla wszystkich ukraińskich nurtów myślenia o polityce. Analiza ugrupowań ukierunkowana jest na zaprezentowanie różnorodności i wielości partii, przez co rozważania dotyczące różnic programowych i kwestii personalnych zajmują miejsce drugorzędne. Artykuł ten ma na celu wskazanie głównych ukraińskich środowisk politycznych oraz zaprezentowanie zarysów ich historii w ramach większego tworu, jakim była II Rzeczpospolita. Na wstępie warto jednak przyjrzeć się strukturze samej mniejszości ukraińskiej.

Prawne regulacje funkcjonowania mniejszości narodowych w Polsce

W związku z faktem, iż państwo nie było narodowościowo jednolite konieczne były zapisy prawne, które w pewien sposób sankcjonowałyby ten stan rzeczy. Można podzielić takie zapisy na zewnętrzne wynikające z umów bądź traktatów międzynarodowych oraz wewnętrzne, uchwalane przez instytucje polskie. Do pierwszej grupy możemy zaliczyć postanowienia traktatu ryskiego z 18 III 1921 r., umowy polsko-czechosłowackiej o sprawach prawnych i finansowych z 23 IV 1925 r. oraz deklarację rządu polskiego i niemieckiego z listopada 1937 r. Jedynym dokumentem z przywołanych tu przeze mnie dotyczącym mniejszości ukraińskiej (a także rosyjskiej i białoruskiej) był traktat ryski, który gwarantował mniejszościom prawa do pielęgnowania języka ojczystego, organizowania własnego szkolnictwa oraz kultury. Kościołom i stowarzyszeniom mniejszościowym zapewniał samodzielność w urządzaniu życia wewnętrznego oraz prawo użytkowania i nabywania majątku koniecznego do wykonywania obowiązków religijnych, utrzymywania duchowieństwa i instytucji kościelnych⁷.

Innym dokumentem o charakterze zewnętrznego zabezpieczenia praw mniejszości żyjących w Polsce był „mały traktat wersalski” z 28 VI 1919 r. Regulował on kwestie: ochrony życia i wolności, tolerancji religijnej, praw cywilnych i politycznych, możliwości używania języka w życiu politycznym jak i publicznym, udziału mniejszości narodowych w polskich funduszach państwowych oraz prawa Żydów⁸.

Drugim typem prawa „mniejszościowego” były regulacje nadawane przez organy państwa polskiego. Już Konstytucja z 21 III 1921 r., w art. 95 stanowiła, iż Rzeczpospolita Polska zobowiązuje się zapewnić na swoim obszarze zupełną ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia narodowości, języka rasy lub religii. Artykuł 109 zapewniał prawo do zachowania swojej narodowości, pielęgnowania swej mowy i właściwości narodowych. Artykuł 110 gwarantował członkom mniejszości możliwość zakładania nadzoru i zarządzania zakładami dobroczynnymi, religijnymi czy też szkołami. Artykuły 113 oraz 115 gwarantowały związkom religijnym swobodę działania⁹. Konstytucja z 1935 r. w problematy-

⁶ J. Tomaszewski, *Mniejszości narodowe...*, s. 26.

⁷ T. Browarek, H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 41.

⁸ W razie ewentualnego niedotrzymywania postanowień przez Polskę, Liga Narodów rościła sobie prawa do interwencji. Zobowiązania natomiast mogły być zniesione tylko przez decyzje Rady Ligi Narodów większością jej głosów. *Ibidem*, s. 33.

⁹ *Ibidem*, s. 43-44.

ce mniejszości kopiowała większość postanowień swojej poprzedniczki, jednak podstawową zasadą przyjętą w ustawie zasadniczej była lojalność wobec państwa¹⁰.

Oprócz Ustawy Zasadniczej kwestie mniejszości regulowały również ustawy. Wśród szeregu aktów prawnych odnoszących się do mniejszości możemy wyróżnić ustawy o szkolnictwie czy też ustawy językowe. Do tych pierwszych możemy zaliczyć: dekret z 7 II 1919 r., ustawę z 31 VII 1924 r. oraz ustawę z 11 III 1932 r. Ustawa z 1924 r., tzw. „ustawa Grabskiego” ustalała na cały okres lat 1924–1939 podstawy organizacyjne szkolnictwa mniejszości ukraińskiej, litewskiej oraz białoruskiej na terenie województwa lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, wołyńskiego, poleskiego, nowogrodzkiego, wileńskiego, oraz powiatów grodzieńskiego i wołkowyskiego w województwie białostockim. System szkolny uległ zmianie na mocy dwóch ustaw z 11 III 1932 r. (tzw. ustawy jędrzejewiczowskie). Pierwsza z nich wprowadzała nowy system organizacyjny i programowy. Druga zaś regulowała całokształt szkolnictwa prywatnego. Zapewniała ona daleko idącą ingerencję władz oświatowych w jego funkcjonowanie¹¹. Do drugiej grupy ustaw należały: ustawa z dnia 31 VII 1924 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych, ustawa z dnia 31 VII 1924 r. o języku urzędowania sądów, urzędów prokuratorskich i notarialnych oraz ustawa z dnia 31 VII 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa¹².

Demografia

W granicach polskich ludność ukraińska w omawianym okresie zamieszkiwała przede wszystkim w województwach południowo-wschodnich: w stanisławowskim stanowiła ona prawie 72% ogółu mieszkańców, wołyńskim – ponad 68%, tarnopolskim – ponad 45%, a lwowskim ponad 34%. Zwarte skupiska ukraińskie znajdowały się też w województwach poleskim, lubelskim i krakowskim (wzdłuż pasma Karpat po rzekę Poprad)¹³. Bardziej rozproszone grupy zamieszkiwały południowo-wschodnie tereny w rejonie: Przemyśla, Rawy Ruskiej, Kowła, Łucka, Równego, Krzemieńca, Drohobycza i Kołomyi¹⁴.

Największym skupiskiem miejskim Ukraińców był Lwów, gdzie istniały ważne ośrodki naukowe, m.in. działający w latach 20. nielegalny Uniwersytet Ukraiński. Jednak w samym mieście Ukraińców było zaledwie 16%, należy jednak zaznaczyć, iż sąsiednie wsie miały oblicze zdecydowanie ukraińskie¹⁵.

Polscy Ukraińcy byli najczęściej wieśniakami, właścicielami drobnych gospodarstw chłopskich. Stosunkowo nieliczna była klasa robotnicza, do której można zaliczyć ok. 13% Ukraińców (głównie praca najemna na roli, jak również przemysł spożywczy i drzewny)¹⁶. Drobnomieszczaństwo stanowiło tylko 2,5% całej mniejszościowej populacji, a inteligencja jeszcze mniej: 1,5%. Do tej ostatniej grupy należeli księża greckokatolicy, nauczyciele, działacze oświatowi i społeczni¹⁷.

Podziały religijne wewnątrz mniejszości ograniczały się w zasadzie do dwóch głównych wyznań. Ponad 60% Ukraińców zamieszkujących polskie ziemie należało do Kościoła Unickiego, zaś prawie 40% do Kościoła Prawosławnego. Niewielka część mniejszości należała do

¹⁰ M. Syrnyk, *Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo*, Wrocław 1996, s. 17.

¹¹ T. Browarek, H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 47.

¹² M. Syrnyk, *op. cit.*, s. 17.

¹³ *Ibidem*, s. 22.

¹⁴ N. Davies, *Boże igrzysko*, Kraków 2003, s. 872.

¹⁵ Z. Landau, J. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 63-64.

¹⁶ J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita...*, s. 79.

¹⁷ T. Browarek, H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 58.

Kościola Rzymskokatolickiego oraz Ewangelickiego¹⁸. Ważne znaczenie miała Unia Grecko-katolicka, która była czynnikiem odróżniającym Ukraińców od polskości i broniącym ich przed wpływami kultury polskiej. Narodowo świadomi przedstawiciele mniejszości ukraińskiej traktowali unię także jako łącznik ze światem i kulturą Zachodu¹⁹.

Co ciekawe, stanowiące poważną mniejszość środowiska protestanckie akcentowały narodową orientację, np. krytycznie wypowiadając się o mocno forsowanej przez polskie czynniki kościelne neounii pomiędzy prawosławnymi i katolikami²⁰.

Przejawy aktywności

W życiu Ukraińców na ziemiach polskich pojawiały się przejawy życia gospodarczego. Niestety miało ono formę słabo rozwiniętą, gdyż w skupiskach brakowało większych zakładów przemysłowych i przedsiębiorstw handlowych mogących zaoferować pracę dla opuszczających wieś. Gospodarka opierała się na rozbudowanym życiu spółdzielczym, które powstawało w Galicji Wschodniej. Oprócz spółdzielni pojawiały się także stowarzyszenia oświatowe, sportowe i inne. Spółdzielczość służyła pomocą rolnikom, dawała miejsca pracy ukraińskiej inteligencji, która nieraz nie mogła znaleźć innego zatrudnienia, niejednokrotnie wspierała finansowo działalność oświatową²¹. Już w roku 1920 został powołany Krajowy Komitet Organizacji Kooperacyjnych. Głównym jego celem była odbudowa niegdyś istniejących spółdzielni oraz tworzenie nowych²². Powstawały także spółdzielnie gospodarczo-spożywcze, które zrzeszały się w związki rewizyjne, z których największym był Związek Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskich. Stanowił on niejako ideową i techniczno-instruktorską nadbudowę, której podlegały fachowe i branżowe centrale. Wśród nich największą rolę odgrywał Centrosojuz – Centralna Spółdzielnia Gospodarczo-Spożywcza. Drugą co do wielkości spółdzielnią była Narodna Torhowla. Grupowała ona miejskie spółdzielnie spożywcze. Istotną rolę w życiu gospodarczym odgrywały także banki ukraińskie. Najważniejsze z nich to: Centrala Spółdzielczości Kredytowej Ukraińskiej (Centrobank); Kredytowy Sojusz „Zaszczyta Ziemi”; Ziemelnyj Bank Hipotecznyj SA; Bank Spółdzielczy „Dniestr”; Ukraiński Bank Handlowo-Przemysłowy (Prombank). Większość ze spółdzielni funkcjonowała w Galicji Wschodniej. Pozostałe działały w woj. wołyńskim, lubelskim, poleskim i krakowskim²³.

Życie społeczne mniejszości narodowej niosło ze sobą konieczność wydawania prasy, która mogłaby służyć jako narzędzie jednoczące oraz informujące zbiorowość narodową. W II Rzeczypospolitej prasa ukraińska stanowiła ok. 5% ogólnej liczby ukazujących się tytułów. Łącznie, w okresie 1918–1939, wydawane było 855 tytułów gazet i czasopism w języku ukraińskim oraz 85 pism w innych językach, jak również pojawiały się czasopisma wielojęzyczne. W okresie międzywojennym najwyższy jednorazowy nakład (34 tys. egzemplarzy) osiągnął miesięcznik greckokatolicki „Misionar”. Wśród pism mniejszości ukraińskiej najliczniejszą grupę stanowiły tytuły o charakterze ogólnoinformacyjnym, politycznym, będące w większości organami prasowymi ukraińskich partii. Drugie pod względem wielkości nakładu były czasopisma kulturalno-oświatowe i literackie. Obejmowały one ponad 13% tytułów²⁴. Jak się

¹⁸ *Ibidem*, s. 81.

¹⁹ R. Torzecki, *Kwestia Ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 315.

²⁰ J. Kłaczek, *Prasa protestancka wydawana dla Ukraińców w Polsce w latach 1918–1939*, [w:] *Polska polityka wschodnia w XX w.*, red. Z. Karpus, M. Wojciechowski, Włocławek–Toruń 2004, s. 109–110.

²¹ J. Tomaszewski, *Mniejszości narodowe...*, s. 29.

²² T. Browarek, H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 75.

²³ *Ibidem*, s. 75–76.

²⁴ *Ibidem*, s. 78.

zdaje największy autorytet wśród wszystkich pism uzyskało Lwowskie „Dilo” wychodzące w latach 1923–1939²⁵.

W latach 1918–1938 wychodziła na ziemiach państwa polskiego także ukraińska prasa naukowa („Zapysky Naukowowo Towarzystwa im. Szewczenka”, „Stara Ukrajina”, „Ridna Mowa”), religijna (np. „Lwiwiński Archieparchialni Widomosty”, wspomniany wyżej „Misio-nar”, „Nywa”), fachowa („Likarsyj Wisnyk”, „Żytta i Prawo”, „Techniczni Wisti”), a także prasa młodzieżowa, kobieca oraz sportowa²⁶.

Środowiska polityczne

Za najważniejszy z perspektywy politologicznej objaw aktywności można uznać funkcjonujące w II RP ukraińskie środowiska i partie polityczne, z których niektóre uformowały się jeszcze przed 1918 r. na obszarze Galicji Wschodniej, ze względu na dostępne tam swobody. Środowiska polityczne charakteryzowały się dużą różnorodnością ideową i rozproszeniem instytucjonalnym.

Początkowo większość środowisk politycznych, a za nimi większość społeczeństwa ukraińskiego, zajęła postawę zdecydowanie wrogą wobec państwa polskiego. Do walki przeciwko Polakom wzywał rząd emigracyjny Jewhena Petruszewycza urzędujący w Wiedniu oraz środowiska nacjonalistyczne, jak również komunistyczne (następstwem antypolskich nastrojów był bojkot wyborów roku 1922 przez ukraińskie środowiska polityczne z wschodniej Galicji)²⁷. Komunikacja między siłami emigracyjnymi a krajowymi odbywała się poprzez Radę Międzypartyjną, która pełniła funkcję platformy konsultacyjnej. Negatywny stosunek środowisk politycznych musiał jednak zostać przededefiniowany po 14 III 1923 r., ze względu na decyzję Rady Ambasadorów, która stanowiła, iż wschodnia Galicja stawała się pełnoprawną częścią państwa polskiego. Tym samym problem Ukrainy zachodniej został przeniesiony z poziomu międzynarodowego na arenę spraw wewnątrzpaństwowych²⁸. Fakt ten odbił się na kierunku aktywności środowisk politycznych, które siłą rzeczy zostały pozbawione jakichkolwiek szans na niepodległe państwo. Swoją działalność zatem musiały sprawować już w zupełnie innych warunkach. Pierwotny cel, czyli niepodległe państwo oddalał się. Konieczne było stworzenie formy działania na terenie państwa „obcego”. Bojkot wyborów, jaki miał miejsce w 1922 r., nie był już protestem, a raczej samobójstwem politycznym. W takim oto kontekście można łatwo zrozumieć, dlaczego Ukraińcy zdecydowali się na aktywny udział w polskim systemie politycznym. Partie ukraińskie odzwierciedlały poglądy i podziały polityczne całej mniejszości. Można wśród nich znaleźć grupy reprezentujące różne doktryny polityczne, od socjalistycznych po nacjonalistyczne. Partie cieszyły się również różnym poparciem, naturalnym jest natomiast, że tylko partie duże miały realny wpływ na politykę.

O sile i skuteczności ośrodków politycznych świadczy nieprzerwana w latach 1922–1939 obecność ukraińskich polityków w parlamencie. Była to największa mniejszość polityczna w Sejmie Polskim. Większość senatorów i posłów skupiona była w ramach Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej, która do 1927 r. skupiała parlamentarzystów wybranych z terenów byłego zaboru rosyjskiego. Po 1928 r. stała się natomiast reprezentantką również ludności

²⁵ J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita...*, s. 84.

²⁶ *Ibidem*, s. 79.

²⁷ *Ibidem*, s. 81–82.

²⁸ M. Papierzyńska-Turek, *Sprawa ukraińska w drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926*, Kraków 1979, s. 20–21.

galicyjskiej i była w zasadzie reprezentacją parlamentarną Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo Demokratycznego²⁹.

Rozpoczynając prezentację ugrupowań politycznych od lewicy nie sposób nie uczynić tego od Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy. Ruch komunistyczny kształtował się w latach 1916–1922. W procesie tym duże znaczenie miała Międzynarodówka, która nalegała, aby nowa partia działała na prawach autonomicznej organizacji terytorialnej wewnątrz Komunistycznej Partii Robotniczej Polski. Mimo przeciwnej koncepcji niektórych działaczy, którzy zmierzali do utworzenia niezależnej ukraińskiej partii powiązanej z Komunistyczną Partią (bolszewików) Ukrainy, zwyciężyła koncepcja Międzynarodówki i tak w roku 1919 powstała Komunistyczna Partia Galicji Wschodniej, która z kolei w 1923 r. została przemianowana na Komunistyczną Partię Zachodniej Ukrainy³⁰. Geneza ugrupowania implikowała jego funkcjonowanie w realiach politycznych, gdyż podobnie jak polscy komuniści tak i ukraińscy nie działali jako legalna partia. Ukształtowanie organizacyjne partii nastąpiło dopiero w drugiej połowie 1920 r. Do władz partii wchodził: Roman Rozdolskiy, Mychajło Teśluk, Paweł Ładan, Piotr Łyszega oraz inni³¹. Swym zasięgiem partia obejmowała Galicję Wschodnią, Wołyń, południowe Polesie, Podlasie i Chełmszczyznę. Liczebność partii oblicza się na blisko 1,5 tys. osób. W roku 1923 udało się jej przejąć Ukraińską Partię Socjal-Demokratyczną (USDP), która w 1924 r. również została zdelegalizowana³². Ponownie zaistniała w 1928 r. i dotrwała do początku wojny. Czołowymi działaczami byli Lew Hankewycz, Iwan Kwasnycia, Wołodymyr Starosolski³³. Inną partią wykorzystywaną jako legalna instytucja była Partia Wolności Ludu. Jako stronnictwo polityczne powstała w połowie 1924 r. Na czele ugrupowania stali Kiryło Walnyckij, Mychajło Zajać oraz Kuźma Pelechatyj³⁴. Partia ta stała się elementem większej operacji podjętej przez komunistów, czyli rozszerzenia legalnej działalności o inne środowisko, którym była grupa posłów tworząca frakcję socjalistyczną w Klubie Ukraińskim. Grupa ta podczas zjazdu w Chełmnie 17 VIII 1924 r. założyła Ukraińskie Zjednoczenie Socjalistyczne „Związek Włościan”³⁵. Ostatecznie zjednoczenia tych dwóch podmiotów dokonano w październiku 1926 r. tworząc Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Zjednoczenie Socjalistyczne (Sel-Rob)³⁶. Ugrupowanie nie należało do stabilnych i już 11 IX 1927 r. dokonano wewnątrz niego rozłamu na Sel-Rob Lewica oraz Sel-Rob Prawica. Podział w zasadzie tożsamy był z różnicami pomiędzy ugrupowaniami składowymi Sel-Robu nominalnego³⁷. Dzięki tym zabiegom spełniony został jednak podstawowy cel komunistów, czyli uzyskanie legalnej organizacji afiliowanej biorącej udział (jak się okazało z sukcesami) w bataliach politycznych.

Kwalifikującą się na pograniczu nurtu lewicowego i narodowego, prowadzącą jednak odrębną od komunistów działalność była Ukraińska Partia Radykalna. Swoje funkcjonowanie rozpoczęła w 1890 r. we Lwowie odgrywając ważną rolę w kształtowaniu ukraińskiego obozu narodowego³⁸. W swojej działalności do roku 1923 silnie współpracowała z rządem Zachodniego Okręgu Ukraińskiej Republiki Ludowej. Po 1923 r. partia zmuszona do działania we-

²⁹ M. Szumiło, *Ukraińska reprezentacja Parlamentarna w sejmie i Senacie RP (1928–1939)*, Warszawa 2007, s. 7.

³⁰ J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita...*, s. 82-83.

³¹ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 33.

³² *Ibidem*, s. 41.

³³ T. Browarek, H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 63.

³⁴ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 41.

³⁵ M. Szumiło, *op. cit.*, s. 35.

³⁶ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 44.

³⁷ *Ibidem*, s. 214.

³⁸ R. Tomczyk, *Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926*, Szczecin 2007, s. 7.

wnątrż „obcego państwa” szybko dostosowała się do nowych warunków. Zainicjowane przez nią działania zmierzały ku aktywizacji gospodarczej, społecznej oraz kulturalnej. Podjęto chociażby prace nad odnowieniem sieci towarzystw gimnastyczno-pożarniczych *Sicz*³⁹. Radykałowie jednak, dążąc do poszerzenia swoich wpływów na Wołyń, podjęli współpracę na gruncie niepodległościowym z Ukraińską Partią Socjalistów Rewolucjonistów. Po początkowych kontaktach emigracyjnych przedstawiciele obu tych partii nastąpiło podjęcie współpracy na terytorium II RP. Porozumienie podpisano 23 IX 1923 r. w Pradze. Radykałowie ten krok uznali za poważny sukces, poszerzyli bowiem teren swoich wpływów o ziemie północno-zachodnie⁴⁰. Ostatecznie współpraca przerodziła się w zjednoczenie obu partii, które miało miejsce 14 II 1926 r. W wyniku tego procesu powstało nowe ugrupowanie: Ukraińska Partia Socjalistyczno Radykalna⁴¹. Główni działacze zjednoczonej już partii to: Dmytro Ładyka, Mychajło Matczak, Lew Baczyński, Osyp Kohut, Iwan Makuch, Mychajło Wachniuk⁴². Postulaty partii sprecyzowane w programie mówiły o niezależnej zjednoczonej socjalistycznej republice ukraińskiej z władzą zwierzchnią ludu pracującego oraz socjalistycznym ustroju gospodarczym⁴³.

Rozpatrując kolejne partie polityczne przeniesiemy się do rodziny partii narodowych (Ryszard Torzecki nazywa je centrowymi). Do tego grona możemy zaliczyć Ukraińską Ludową Partię Pracy (UNTP), która od roku 1919 kontynuowała tradycje Ukraińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej, istniejącej od 1899 r., oraz jej odłamy⁴⁴. Partia dostosowała swoje cele do możliwości, jakie zarysowały się przed nią po decyzji Rady Ambasadorów. Zakładały one dążenie do uzyskania autonomii i ugody z państwem polskim, a w perspektywie dłuższej – do uzyskania zjednoczenia i niepodległości Ukrainy⁴⁵. Dokonanie podziału celów zaowocowało niesnaskami wewnątrz partii. Powstały dwie grupy: „niezależnych”, domagających się działań na rzecz niepodległości, oraz zwolenników autonomii w ramach państwa polskiego. Ostatecznie podczas zjazdu 20 IV 1924 r. podjęto decyzję o unieważnieniu rezolucji mówiącej o dążeniu do autonomii i zmieniono stosunek do państwa polskiego na zdecydowanie wrogi⁴⁶. Część działaczy, przeważnie z młodszego pokolenia, zebrana wokół tygodnika „Zahrawa”, kierowanego przez Dmytro Doncowa⁴⁷, opuściła szeregi partii tworząc własne ugrupowanie – Ukraińską Partię Pracy Narodowej (UPNR). Prezesem partii został Samuel Podhorski, jego zastępcą zaś Stanisław Łucki⁴⁸. Konflikty wewnątrz tego środowiska tylko przyspieszyły kolejny proces na ukraińskiej scenie politycznej. Paradoksalnie proces ten był działaniem zjednoczeniowym. Frakcja „niezależnych” wraz z niedawno powstałą Ukraińską Partią Pracy Narodowej oraz członkami Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej „oczyszczonej” z lewicy

³⁹ *Ibidem*, s. 177.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 190-193.

⁴¹ *Ibidem*, s. 244.

⁴² R. Torzecki, *op. cit.*, s. 47.

⁴³ R. Tomczyk, *op. cit.*, s. 245.

⁴⁴ T. Browarek, H. Chalupczak, *op. cit.*, s. 59-60.

⁴⁵ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 49.

⁴⁶ M. Papierzyńska-Turek, *op. cit.*, s. 57.

⁴⁷ Wielki orędownik niepodległej i zjednoczonej Ukrainy zwalczał wszelkie koncepcje porozumienia z Polską. W roku 1923 rozpoczął on wydawanie pisma *Zarżenie* o nachyleniu nacjonalistycznym. Celem partii powstałej na bazie pisma miało być uwolnienie ziem ukraińskich nie tylko od panowania polskiego, ale także od socjalizmu. Przeciwnik nie tylko Polski, ale również i sowieckiej Rosji. R. Torzecki, *op. cit.*, s. 59-60.

⁴⁸ M S z u m i ł o, *op. cit.*, s. 27.

w wyniku secesji Frakcji socjalistycznej w dniu 11 VII 1925 r. utworzyła Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie (UNDO)⁴⁹.

W ramach samego UNDO istniały trzy rywalizujące ze sobą grupy: lewicowa skupiona wokół tygodnika „Rada” o orientacji na Ukrainę Radziecką; prawicowa zrzeszająca zwolenników kompromisu z władzami polskimi oraz centrowa wywodząca się głównie z UPNR, która w zasadzie dominowała w organach partyjnych. Program partii został w pełni przedstawiony na II zjeździe w listopadzie 1926 r. Był on wyrazem zwycięstwa centrowej opcji wewnątrz partii. Został przedstawiony łagodny stosunek do państwa polskiego. Niepodległość jako cel miała przyjść dzięki pracy organicznej⁵⁰. Co ważne UNDO rościło sobie prawa do roli przedstawiciela całego narodu ukraińskiego. Rzeczywiście miało ku temu prawo. Jak podaje Mirosław Szumilo z programem UNDO identyfikowało się $\frac{3}{4}$ elity społecznej ponadto przedstawiciele tej partii wpływali w sposób bezpośredni bądź pośredni na funkcjonowanie zdecydowanej większości ukraińskich instytucji gospodarczych i kulturalno-oświatowych⁵¹. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne współdziałało z wydawnictwami, organizacjami kulturalnymi (np. Proswita, Ridna Szkoła, młodzieżowy Sokil) oraz gospodarczymi (np. Centrosojuz czy Narodna Torhowla). Partii udało się także uzyskać poparcie duchowieństwa greckokatolickiego⁵². W latach 20. partia aktywna była na terenach województwa lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego oraz w mniejszym stopniu wołyńskiego, lubelskiego i krakowskiego⁵³.

W okresie 1927–1930 ukonstytuował się radykalny odłam UND – Ukraińska Partia Pracy, której członkowie opowiadali się za bardziej stanowczym realizowaniem celów oraz koniecznością odbudowy UNTP, widząc w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Rad zaczął niepodległego państwa⁵⁴.

Stosowane przez Torzeckiego traktowanie powyższego nurtu, jako centrowego wydaje się być podyktowane istnieniem nurtu nacjonalistycznego, który z kolei na scenie politycznej istniał po prawej stronie od UNDO. Prekursorem tego nurtu była Ukraińska Organizacja Wojskowa, która powstała na zgłiszczach armii ukraińskiej. Przekształcenia wewnątrz resztek wojska oraz przychylna sytuacja podczas wojny polsko-bolszewickiej doprowadziły do powstania Ukraińskiej Organizacji Wojskowej jesienią 1920 r. Po pierwszym okresie przeznaczonym na nawiązywanie kontaktów z środowiskami politycznymi oraz akademickimi, organizacja ujawniła się w listopadzie 1921 r., gdy jej członek, Stepan Fedak, przeprowadził zamach terrorystyczny podczas wizyty Marszałka Piłsudskiego we Lwowie. Ranny wówczas został wojewoda lwowski Kazimierz Grabowski⁵⁵. Co ważniejsze jednak, typ aktywności sabotażowej partii stał się jej immanentnym elementem. Podstawowym organem prasowym organizacji było pismo „Literacko-Naukowy Wistnyk”, które stało się ważnym elementem w kształtowaniu ideologii nacjonalizmu ukraińskiego. Z UWOW współpracował również Doncow podczas wydawania równie ważnego pisma, jakim była „Zahrawa” (załączek Ukraińskiej Partii Pracy Narodowej). Jednak jak sugeruje Roman Wysocki, „UPNR było jedynie etapem w rozwoju szeroko rozumianego nurtu ukraińskiego nacjonalizmu, a powstanie Organizacji Ukrain-

⁴⁹ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 58.

⁵⁰ M. Szumilo, *op. cit.*, s. 31-32.

⁵¹ *Ibidem*, s. 34.

⁵² J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita...*, s. 85.

⁵³ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 246.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 245.

⁵⁵ R. Wysocki, *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939*, Lublin 2003, s. 43-45.

skich Nacjonalistów nie było skutkiem ewolucji „zahrawistów” [UPNR – przyp. A. L.], gdyż ci jej szeregów nie zasilili”⁵⁶.

Nacjonalizm ukraiński nie był reprezentowany jedynie poprzez sabotażowe działania UWO. W latach 20. istniał szereg organizacji nacjonalistycznych chociażby: Grupa Ukraińskiej Młodzieży Narodowej oraz Legia Ukraińskich Nacjonalistów. Proces integracyjny całego nurtu rozpoczął się w połowie 1927 r. Od tego czasu utworzono kilka instytucji o charakterze scalającym, jak np. Związek Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów oraz Kierownictwo Ukraińskich Nacjonalistów⁵⁷. Ostatecznie proces jednoczenia środowiska zakończył się na przełomie stycznia i lutego 1929 r. podczas Pierwszego Kongresu Ukraińskich Nacjonalistów w Wiedniu, kiedy to powstała Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów⁵⁸. Można dziś stwierdzić, iż OUN był partią o najbardziej nieprzejednanym antypolskim nastawieniu spośród wszystkich ukraińskich stronnictw politycznych. Był to radykalizm rewolucyjny, aczkolwiek bardzo popularny. Oblicza się, że przez szeregi Organizacji w latach 1929–1939 przeszło 20 tys. osób⁵⁹.

Warto zaznaczyć, iż nowa organizacja nie przejęła natychmiastowo pod swoje skrzydła UWO. Pojawiły się bowiem oddolne sprzeciwy wśród wojskowych chociażby z Galicji Wschodniej. Dopiero konferencja nacjonalistyczna, jaka miała miejsce w Pradze na wiosnę 1930 r. zdecydowała, iż UWO stać się powinna ramieniem zbrojnym OUN⁶⁰. Rzeczywiste zjednoczenie struktur miało miejsce dopiero, gdy przywództwo w Krajowej Egzekutywie OUN przejął Stepan Bandera. Jak zauważa Roman Wysocki, czas władzy Bandery to okres wielkich przemian w OUN. W tym czasie organizacja zintensyfikowała swoje działania. Charakterystyczne dla tego okresu były akcje masowe oraz wzmożenie akcji terrorystycznych wobec przedstawicieli władz państwa polskiego⁶¹.

Pomiędzy porozumiewawczym tonem UNDO oraz radykalizmem OUN zakwalifikować należałoby Front Jedności Narodowej, pod przewodnictwem Dmytra Palijewa, który wcześniej pracował z Doncowem w redakcji „Zahrawy”. Jak sugeruje Robert Potocki, możliwe jest, że FNJ był infiltrowany i wspierany w swojej działalności przez władze polskie w celu zmniejszenia wpływów i siły OUN. Pojawiały się między innymi podejrzenia wobec lidera FJN, Dmytra Palijewa o rzekomą współpracę z władzami polskimi⁶².

Po drugiej stronie barykady wobec partii ustosunkowanych przeciwie do idei współpracy z rządem polskim były partie popierane, a niekiedy i wspierane przez rząd polski. Pierwszym propagatorem kierunku ugodowej działalności był Sydor Twerdochlib, redaktor pisma „Ridnyj Kraj”. Do grona środowisk współpracujących możemy zaliczyć: Ukraińską Partię Ludową z Kołomyi oraz Ukraińsko-Ruską Partię „Chliborobów” w Stryju. W roku 1926 partie te połączyły się tworząc Ukraiński Związek Ludowy⁶³. Z kolei nową partią przychylną polskim władzom była utworzona w 1933 r. Ukraińska Partia Włościańska. Na Wołyniu natomiast reprezentantem środowisk „lojalnych” była powstała w 1922 r. Partia Ukraińskiej Jedności Narodowej oraz Wolyńskie Zjednoczenie Ukraińskie⁶⁴.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 57.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 71–76.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 91.

⁵⁹ R. Potocki, *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*, Lublin 2003, s. 102–105.

⁶⁰ R. Wysocki, *op. cit.*, s. 126.

⁶¹ *Ibidem*, s. 247.

⁶² R. Potocki, *op. cit.*, s. 147.

⁶³ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 56.

⁶⁴ T. Browarek, H. Chalupczak, *op. cit.*, s. 64.

Rozstrzygając kwestię ugodowości Ukraińskiego Związku Ludowego oraz innych ugrupowań należy zauważyć, iż nie były one tylko marionetkami w rękach Polaków. Domagały się one równouprawnienia wszystkich obywateli, zniesienia ograniczeń używania języka ukraińskiego w urzędach, sądach oraz organizacjach samorządowych⁶⁵. Program UZL przemawiał za rozwojem mniejszości ukraińskiej w ramach polskiej konstytucji i jednoczesnej autonomii narodowo-terytorialnej. Działalność środowisk obejmowała głównie powiaty województwa stanisławowskiego oraz pośrednio województwa lwowskiego i tarnopolskiego⁶⁶. Płynące ze strony Ukraińców oskarżenia o zdradę narodu wydają się zbyt stanowcze. Raczej skłaniałbym się ku zakwalifikowaniu tych partii, jako działających na pograniczu oportunistów i realizmu politycznego.

Ciekawym propagatorem ugody w celu uzyskania autonomii była Ukraińska Ludowa Partia Socjalistów Niepodległościowców (w późniejszym czasie nazwę skrócono do Partia Socjalistów Niepodległościowców) powstała w 1902 r. pod przewodnictwem Mikołaja Michnowskiego, w II RP funkcjonująca od 17 IV 1923 r. Partia ta za cel główny stawiała sobie dojście do niepodległej Ukrainy. Autonomia miała zaś być pierwszym krokiem ku temu przedsięwzięciu⁶⁷. Program, mimo iż podobny do ugrupowań lojalistycznych, w swojej treści zakładał jednak szybszą realizację celu nadrzędnego.

W pejzażu partii ukraińskich istniały również ugrupowania moskalofilskie i starorusińskie. Moskalofile zjednoczeni w Ruskiej Włościańskiej Organizacji opowiadali się za jednością kulturową oraz polityczną z narodem rosyjskim. Starorusini z kolei w roku 1927 utworzyli własne stronnictwo – Ruską Agrarną Partię. Jak zauważa M. Szumiło oba ugrupowania skupiały blisko 15% inteligencji ukraińskiej⁶⁸.

W ramach mniejszości ukraińskiej nie zaistniała na większą skalę działalność środowisk chadeckiego oraz konserwatywnego. W 1923 r. likwidacji uległa Ukraińska Partia Chrześcijańsko-Społeczna, a część jej członków przeszła do apolitycznej Ukraińskiej Organizacji Katolickiej. Konserwatyści byli jeszcze mniej aktywni i stanowili prawdziwy margines polityki⁶⁹. Niszowym tworem była również Ukraińska Katolicka Ludowa Partia założona w 1930 r. (później zmieniła nazwę na Ukraińską Odnowę Ludową).

Zróznicowanie poglądów politycznych środowisk ukraińskich wiązało się z tradycjami wywodzącymi się jeszcze z czasów sprzed I wojny światowej i ukształtowaniem się w owym czasie dwóch opcji:

- 1) narodowo-ukraińskiej, dążącej do uzyskania niepodległości przez Ukrainę;
- 2) moskalofilskiej, uznającej Ukraińców za odłam narodu rosyjskiego i zmierzającej do zjednoczenia wszystkich ziem ukraińskich pod berłem cesarstwa Rosyjskiego.

W odniesieniu do II Rzeczypospolitej można – za autorami Browarkiem i Chałupczakiem – dokonać zgoła innego podziału i wyodrębnić pięć głównych nurtów politycznych:

- 1) narodowy: Ukraińską Partię Narodowo-Demokratyczną (UNDP), Ukraińską Partię Pracy Narodowej (UNTP), Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO);

⁶⁵ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 56-57.

⁶⁶ M. Papierzyńska-Turek, *op. cit.*, s. 61.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 62.

⁶⁸ M. Szumiło, *op. cit.*, s. 37.

⁶⁹ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 57.

- 2) nacjonalistyczno-radykalny: Ukraińska Wojskowa Organizacja (UWO), Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów, Front Jedności Narodowej (FNJ) oraz Ukraińska Partia Socjalistyczno-Radykalna (USRP)⁷⁰;
- 3) socjalistyczno-niepodległościowy: Ukraińska Partia Socjal-Demokratyczna (USDP);
- 4) komunistyczny: Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy (KPZU, wcześniej jako Komunistyczna Partia Galicji Wschodniej), Partia Wolności Ludu, Ukraińskie Zjednoczenie Socjalistyczne „Związek Włościański”, Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Zjednoczenie Socjalistyczne, Ukraińskie Zjednoczenie Włościańskie⁷¹;
- 5) ugodowy: Ukraińsko-Ruska Partia „Chliborobów”, Ukraińska Partia Ludowa, Ukraiński Związek Ludowy, Ukraińska Partia Włościańska, Partia Ukraińskiej Jedności Narodowej oraz Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie⁷².

Środowiska polityczne posiadały również własne czasopisma będące organami prasowymi. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne wydawało tygodnik „Swoboda” oraz „Ukraińską Hromadę”. Ukraińska Partia Socjal-Demokratyczna za organy prasowe posiadała dziennik „Wpered”, miesięcznik „Wilna Ukrajina”, „Zemla i Wola” oraz „Nowa Kultura”. Ukraińska Wojskowa Organizacja i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów, obok wychodzących zagranicą „Surmy” i „Rozbudowy Nacji”, wydawały w Polsce tygodniki „Ukrajński hołos”, „Nasz Klycz”, „Wisti”. Natomiast Ukraińskie Zjednoczenie Socjalistyczne Związek Włościański (tzw. Sel-Sojuz) wydawał „Nasze Żytnia” (tygodnik), zaś Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Zjednoczenie Socjalistyczne (Sel-Rob) „Nasze Slovo”. Ukraińska Partia Socjalistyczno-Radykalna posiadała w spadku po Ukraińskiej Partii Radykalnej „Hromadskyj hołos”. Inne czasopisma to wydawane przez Front Jedności Narodowej „Batkiwszczyna” oraz „Ukraiński Wisti”, a także tygodnik „Nowe Selo” wydawany przez Ukraińską Partię Włościańską⁷³.

Partie polityczne w demokratycznych systemach politycznych swoją siłę mierzą poprzez proces wyborczy. Ukraińskie ugrupowania brały udział od 1922 r. w każdej elekcji do polskiego parlamentu. W wyborach 1922 r. sytuacja ta również miała miejsce, mimo iż większość środowisk politycznych zrezygnowała ze startu wyborczego. Ówczesne ukraińskie partie z Wschodniej Galicji wykorzystały własną absencję do zaakcentowania walki o niepodległe państwo, jednocześnie chcąc sprawdzić słabość administracji polskiej⁷⁴. Jednak Ukraińcy z ziem byłego zaboru rosyjskiego wystartowali w wyborach w ramach Bloku Mniejszości Narodowych, uzyskując 20 mandatów poselskich oraz 6 senatorskich. W Galicji natomiast zdobyto tylko 5 mandatów z list prorządowych (środowisko to przekształciło się później w Ukraińsko-Ruską Partię „Chliborobów”⁷⁵). Parlamentarzyści ukraińscy reprezentowali trzy różne nurty: pierwszy o nachyleniu inteligencko-nacjonalistycznym, drugi o ukierunkowaniu socjalistycznym, trzeci o nieokreślonych wówczas poglądach politycznych⁷⁶. Na początku kadencji istniały dwa kluby: Klub Ukraiński oraz Ukraiński Wiejski Klub Sejmowy gromadzący posłów ugodowców⁷⁷. Jednak senatorowie i posłowie ukraińscy z KU utworzyli 22 XI 1922 r. Ukra-

⁷⁰ *Ibidem*, s. 61-62.

⁷¹ T. Browarek, H. Chałupczak, *op. cit.*, s. 64.

⁷² *Ibidem*, s. 59.

⁷³ *Ibidem*, s. 79.

⁷⁴ G. Radomski, *Narodowa Demokracja wobec problematyki mniejszości narodowych w Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1918–1926*, Toruń, 2000, s. 75.

⁷⁵ M. Szumilo, *op. cit.*, s. 23.

⁷⁶ M. Papierzyńska-Turek, *op. cit.*, s. 154-155.

⁷⁷ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 67.

iąską Reprezentację Polityczną, w której dominująca rolę odgrywała grupa inteligencka. Naturalnym następstwem tego czynu było utworzenie poselskiego Ukraińskiego Klubu Sejmowego oraz Ukraińskiego Klubu Senatorskiego⁷⁸. Sam Klub Sejmowy ulegał wewnętrznym podziałom, które były konsekwencją różnic politycznych. W czasie trwania kadencji powstały: Frakcja Socjalistyczna oraz Frakcja Komunistyczna⁷⁹.

Dużym zainteresowaniem mniejszości ukraińskiej cieszyły się wybory 1928 r. Po raz pierwszy bowiem dopuszczono do głosowania ludność zamieszkującą obszar bylej Galicji Wschodniej. Wzięło w nich udział blisko 75% uprawnionych Ukraińców. Przedstawiciele mniejszości ukraińskiej uzyskali w tych wyborach 11 mandatów senatorskich i 46 mandatów poselskich⁸⁰. UNDO startowała w ramach Bloku Mniejszości Narodowych jako jedyne ugrupowanie ukraińskie (ostatecznie jednak razem z UNDO wystartowała Ukraińska Socjalistyczno-Radykalna Partia Salenskyj Sojuz). Indywidualnie do wyborów przystąpiło sześć ukraińskich list państwowych: Ukraiński Związek Ludowy, Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Socjalistyczne Zjednoczenie – Sel-Rob (4 mandaty), Blok Mniejszości Narodowych (UNDO uzyskało 23 mandaty, Sel Sojuz 2), Sel-Rob Lewica internacjonalistów (2), Ukraińska Partia Pracy (1), Blok Wyborczy Ukraińskich Socjalistycznych Włościańskich Robotniczych Partii (9). Pięciu Ukraińców dostało się z list BBWR⁸¹. W sejmie zostało ukonstytuowanych 5 klubów: Klub Ukraiński (UNDO – 23 mandaty, Sel-Sojuz – 2 i 1 bezpartyjny), Klub USRP Reprezentacji Parlamentarnej (8), Bezpartyjny Blok Wspierania Rządu (5), Klub Sel-Rob (3), Klub Sel-Rob Jedność (3) i jeden poseł bez przynależności klubowej reprezentujący UPP. Wszyscy posłowie oprócz członków BBWR oraz Sel-Rob Jedności w okresie kadencji należeli do Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej⁸².

Do kolejnych wyborów, które miały miejsce w 1930 r. Ukraińcy przystąpili w ramach Ukraińsko-Białoruskiego Bloku Wyborczego (UNDO i USRP) oraz samodzielnie, jak Sel-Rob i UPP (jednak jedynie jako listy lokalne). Wynik wyborczy nie był rewelacyjny: UNDO zdobyło 17 mandatów poselskich oraz 3 senatorskie, zaś Ukraińska Socjalistyczno-Radykalna Partia 3 miejsca w sejmie oraz jedno w senacie⁸³.

Podczas kampanii przed wyborami w 1935 r. UNDO jako największe ukraińskie ugrupowanie początkowo oprotestowało projekt ordynacji, żądając trójmandatowych okręgów i proporcjonalności wyborczej na terenach mieszanych etnicznie. Jednak przed wyborami partia zawarła w połowie 1935 r. kompromis ze sferami rządzącymi, nazwany „normalizacją stosunków polsko-ukraińskich” i wzięła udział w wyborach. Celem nadrzędnym dla ugrupowania okazało się wprowadzenie posłów do parlamentu. Ze strony ukraińskiej w wyborach wzięła udział również Ukraińska Partia Narodowo-Katolicka oraz Wolyńskie Zjednoczenie Ukraińskie (WUO). Ostatecznie w sejmie mandaty ukraińskie rozłożyły się w następujący sposób: UNDO reprezentowane było przez 14 posłów oraz 4 senatorów, WUO – 5 posłów i 1 senatora, Ukraińska Odnowa Ludowa – 1 posła i 1 senatora. W parlamencie utworzono dwie grupy: Ukraińską Reprezentację Parlamentarną oraz Ukraińską Reprezentację Parlamentarną Wołynia. Wicemarszałkiem Sejmu został Wasyl Mudryj z UNDO⁸⁴. Do ostatnich wyborów parlamentarnych, jakie odbyły się w II Rzeczypospolitej w 1938 r. ze strony ukraiń-

⁷⁸ *Ibidem*, s. 155.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 68.

⁸⁰ M. S y r n y k, *Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo*, Wrocław 1996, s. 32-33, 50.

⁸¹ M. S z u m i ł o, *op. cit.*, s. 45-46.

⁸² R. T o r z e c k i, *op. cit.*, s. 188.

⁸³ M. S z u m i ł o, *op. cit.*, s. 146.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 199.

skiej ponownie przystąpiły UNDO oraz WUO. W sejmie znalazło się 14 Ukraińców (13 z UNDO oraz 1 z WUO), w senacie z kolei trzech: 2 z UNDO oraz 1 z WUO. W Izbie Niższej parlamentu ponownie funkcjonowały dwie ukraińskie instytucje parlamentarne, przy czym URP Wołynia tworzyło 5 posłów oraz 1 senator, którzy znaleźli się tam dzięki obecności na liście środowisk rządowych.

Liczba mandatów uzyskiwana przez ukraińskie partie w stosunku do innych mniejszości narodowych pozwala ukazać, jaką skalę miał bojkot wyborów w 1922 r. Podczas gdy po wyborach bojkotowanych Ukraińcy uzyskali jedynie 4,6% mandatów, mniejszość żydowska uzyskała ich 7,9%, niemiecka 3,8%, białoruska 2,4%⁸⁵. Z kolei po wyborach roku 1928 wartości te zostały przewartościowane: mniejszość ukraińska wraz z białoruską zdobyła 9,1% mandatów, niemiecka 4,8%, żydowska 2,9%⁸⁶. Co prawda w latach 30. ponownie procent mandatów ukraińskich spadł do okolic 5%, jednak wpływ na to miały różne czynniki niekoniecznie związane z działalnością partii.

Rozpatrując wyniki wyborcze pod kątem uzyskanych mandatów jak również liczby oddanych głosów należy podkreślić, iż najsilniejszym ugrupowaniem ukraińskim na ziemiach polskich było UNDO. Co prawda, ugrupowanie to nie brało udziału w wyborach w 1922 r. (jedynie głosy ukraińskie padły na „Chliborobów” w liczbie 87 633 oraz na listę Bloku Mniejszości, która jako całość uzyskała wynik ponad 1 mln, czyli 16% wszystkich głosów⁸⁷), jednak począwszy od wyborów 1928 r. gromadziło na swoim koncie nie mniej niż blisko połowę głosów ukraińskich. I tak, w roku 1928 UNDO wraz USRP otrzymały blisko 600 tys. głosów (wszystkie listy ukraińskie wówczas osiągnęły wspólny wynik 1 332 758 głosów), w wyborach 1930 r. ta sama para zdobyła łącznie 655 833 głosów z blisko 700 tys., jakie zdobyli Ukraińcy; z kolei w wyborach 1935 r. w wyniku kompromisu ze stroną polską na UNDO padło ponad 1 mln głosów. W ostatnich wyborach w II RP nastąpił minimalny wzrost poparcia do liczby 1 282 212 głosów⁸⁸. Jedynie w roku 1928 faktyczną rywalizację z UNDO podjął blok partii lewicowych, które traktowane jako całość mogłyby konkurować z narodowymi demokratami. W pozostałych elekcjach, z różnych przyczyn Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie było poza konkurencją.

Podsumowanie

Zarysowane w niniejszym artykule losy ukraińskich ugrupowań politycznych ukazują nam ciekawy obraz nie tylko elity politycznej, ale również i społeczeństwa, które w sposób aktywny i zorganizowany uczestniczyło w wyborach parlamentarnych. Funkcjonowanie na arenie politycznej szeregu ugrupowań oraz sukces wyborczy kilku z nich ukazuje, iż liczna mniejszość wewnątrz siebie wykrystalizowała naturalne podziały polityczne. Ukraińskie partie polityczne poprzez swoją działalność i różnorodność stworzyły własny system partyjny, który w rzeczywistości był częścią składową ogólnokrajowego układu ugrupowań politycznych. Proces tworzenia się i scalania ugrupowań charakterystyczny jest dla dojrzewającej demokracji, takiej jak w II Rzeczypospolitej. W tym kontekście można stwierdzić, iż partie ukraińskie, po początkowym okresie negocjowania państwa polskiego, pogodziły się z koniecznością funkcjonowania w obrębie organizmu nieukraińskiego i podjęły działania ukierunkowane na osią-

⁸⁵ W. R o s z k o w s k i, *Najnowsza historia Polski 1914–1945*, Warszawa 2003, s. 143.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 239.

⁸⁷ K. K a c p e r s k i, *System wyborczy do sejmu u senatu u progu drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 242.

⁸⁸ Informacje dotyczące poparcia w wyborach przytaczam za: M. S z u m i ł o, *op. cit.*

gnięcie sukcesu politycznego niczym normalne partie polityczne we własnym systemie politycznym.

Niestety niemożliwe jest gruntowne analizowanie płynności i dynamiki poparcia dla wszystkich nurtów politycznych z przyczyny otoczenia, w jakim ugrupowania funkcjonowały. Wydaje się, że najbardziej reprezentatywne w tej gestii były wybory 1928 r., kiedy to aż 7 środowisk ukraińskich brało udział w podziale mandatów. Jednak zarówno wybory w 1922 r. ze względu na bojkot, jak również wybory w latach 30., a w szczególności w okresie „normalizacji”, nie pozwalają uchwycić naturalnego poparcia społeczeństwa. Jak łatwo zauważyć lata 30. to dominacja UNDO na ukraińskiej scenie politycznej, uzupełniana jedynie przez środowiska lojalne, które dzięki swojej postawie mogły uczestniczyć w życiu parlamentarnym. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w przeciągu całego okresu II RP poparcie dla ugrupowań mniejszości ukraińskiej pozostawało na poziomie 1 mln głosów (blisko 700 tys. głosów oddanych w roku 1930 należy chyba traktować jako jednostkowy przypadek związany z ówczesną atmosferą polityczną). Elektorat ukraiński stanowił w miarę jednolity blok (oprócz roku 1928) skupiony wokół UNDO. Wydaje się jednak, iż nie był to skutek naturalnego poparcia działalności partii, ale raczej czynników zewnętrznych, w jakim przyszło funkcjonować wszystkim ugrupowaniom ukraińskim.